

महाराष्ट्र राज्यातील हरितगृहाचा शेती वापर : एक भौगोलिक अभ्यास

सय्यद खालेदा सय्यद आरेफ

संशोधक विद्यार्थी

प्रस्तावना :

पारंपारिक शेतकरीही आपल्या शेतीत सुधारणा करत आहे. दर्जेदार व अधिक उत्पादनासाठी नियंत्रित शेती (हरीतगृहातील शेती) फायद्याची ठरते. या नियंत्रित शेतीची तत्त्वे जाणून घेत शेतकऱ्यांनी त्याचा वापर करण्याची आवश्यकता आहे. या विषयाची परिपूर्ण शास्त्रीय माहिती शेतकऱ्यांपर्यंत पोचविण्यासाठी आपण हे सदर सुरू करत आहोत.

बहुसंख्य शेतकरी पारंपारिक पद्धतीने होत असलेल्या शेतीमध्ये सुधारणा करत प्रगतीकडे वाटचाल करत आहेत. त्यामध्ये उपलब्ध सिंचनाच्या सोयीनुसार प्रत्येक हंगामातील पिके घेतली जातात. पाणी उपलब्धता कमी असल्यास फळबागेतून अधिक चांगल्या प्रकारचे उत्पादन शेतकरी घेत आहेत. कोरडवाहू पिकामध्ये ही बी प्रक्रियेपासून काढणीपर्यंत सुधारित तंत्राचा वापर केल्यास उत्पादनात वाढ होत असल्याचा अनुभव घेत आहेत. त्यातही काही ठिकाणी बीजोत्पादनासाठी शेडनेटचा वापर वाढत आहे. शेडनेट किंवा हरितगृह या आधुनिक तंत्रज्ञानातून चांगल्या दर्जाचे व अधिक उत्पादन मिळू शकते.

सांगाड्यावरती (लाकडी व लोखंडी) पारदर्शक आच्छादन टाकून आतमध्ये वातावरण नियंत्रित किंवा अनियंत्रित केले जाते, यास हरितगृह म्हणतात. हरितगृह उभारताना पूर्वी लाकडाचा वापर होत होता. पण अलीकडच्या काळामध्ये लवकर न गंजणारे जीआय (GI) पाईप वापरतात. त्यावर पॉलिथिन फिल्म बसविली जाते. या सांगाड्याच्या आतील वातावरण बाह्य वातावरणापासून वेगळे होते.

अभ्यास क्षेत्र :

महाराष्ट्र राज्याची निर्मिती १ मे १९६० रोजी झाली. सुरुवातीला महाराष्ट्रात २६ जिल्हे होते. तेव्हापासून आतापर्यंत १० नवीन जिल्हे तयार करण्यात आल्यामुळे २०१७ सालापासून या राज्यातील जिल्ह्यांची एकूण संख्या ३६ झाली आहे. या राज्याच्या पश्चिमेला अरबी समुद्राची ७२० कि.मी.ची किनारपट्टी आहे. या राज्याच्या जवळपास ११ कोटी लोकसंख्या असलेल्या महाराष्ट्राची राजधानी मुंबई आहे. मुंबई शहराची एकूण लोकसंख्या १.७ कोटी आहे. महाराष्ट्राची उपराजधानी नागपूर हे शहर आहे. महाराष्ट्र राज्याची भाषा मराठी आहे.

महाराष्ट्राचे ज्ञान भारताच्या पश्चिम भागातले एक राज्य आहे. या क्षेत्रफळाच्या दृष्टीने महाराष्ट्र भारतात तिसरे व लोकसंख्येच्या बाबतीत दुसरे मोठे राज्य आहे. महाराष्ट्राचा अक्षवृत्तीय विस्तार १५ अंश ०७ उत्तर ते २२.०१ उत्तर अक्षांश तसे महाराष्ट्राचा रेखावृत्तीय विस्तार ७२.०६ पूर्व ते ८०.०९ पूर्व रेखांश मध्ये वसलेला आहे. महाराष्ट्राचे एकूण क्षेत्रफळ ३,०७,७१३ चौ.कि.मी. एवढे आहे. भारताच्या एकूण क्षेत्रफळापैकी ०,९,३६ टक्के क्षेत्रफळ महाराष्ट्र राज्याने व्यापलेले आहे.

निष्कर्ष :

१. कमी क्षेत्रात जास्तीत जास्त उत्पादन करणे.
२. नियंत्रित शेतीचे तत्त्व दिसून येते.
३. जरबेर फुलांच्या उत्पादनासाठी हरितगृहाचा जास्त वापर होतो.
४. जरबेर फुलांच्या उत्पादनामुळे क्षेत्राला जास्त आर्थिक फायदा मिळतो.
५. शासनाचे अंधानुकरणामुळे वातावरण व कर्जवाटपाचा विचार शेती समजून झाला नाही. शेतीसारखे लाभ या शेतीला मिळाले नाही.
६. महाराष्ट्र राज्यातील हरितगृहाची शेती वापरचा अभ्यास करताना हा निष्कर्ष समोर आला की, हरितगृहातील शेती कमी क्षेत्रातून जास्तीत जास्त उत्पादन काढणे आणि जमीन, हवामान, उष्णता, आर्द्रता, ओलावा इत्यादींसारख्या नैसर्गिक घटकांवर पूर्ण नियंत्रण ठेवून, जास्त आर्थिक फायदा मिळवून देणाऱ्या नगदी पिकांचे उत्पादन घेण्यासाठी हरितगृहांचा वापर केला जातो.

३. हरितगृहातील शेती हा शेतीचा अलीकडच्या काळातील विशेष प्रकार आहे.

या शेतीमध्ये सर्वात जास्त उत्पादने पिकविली. जरबेरा, लिली अशा फुलांची लागवड केली जाते. अशा जास्त आर्थिक फायदा देणाऱ्या फुलांच्या शेतीसाठी व्यापारी तत्त्वावर हरितगृहांचा वापर मोठ्या प्रमाणात होतो.

संदर्भ :

१. महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ, पुणे.

२. www.vikaspedia.in

३. www.wikipedia.org